

بومادران

در کتب طب سنتی با نامهای «بومادران» و «بوماران» و نوعی برنجاسف و «الف ورقه» نامبرده شده و در اغلب مدارک آن را با برنجاسف و قيصوم یکجا نام می‌برند. به فارسی کهن ژابیشر- ژابینر گفته می‌شود. به فرانسوی Achillee و Herbe au charpentier و Achillee mille-feuille و به انگلیسی Thousand weed و Soldier's woundwort و Blood wort و Yarrow و Milfoil گفته می‌شود. گیاهی است از خانواده Compositae تیره فرعی Radiae نام علمی آن Achillea millefolium L. و مترادفهای آن Achillea . lanulosa Nutt . A . ambigua Boiss . A . ossica C . Koch . A . magna W . D . C . می‌باشد که از طرف گیاه‌شناسان مختلف نامگذاری شده است.

مشخصات

بومادران گیاهی است چندساله به بلندی 80-60 سانتی‌متر خیلی زودرس در مراتع و چراگاهها مخلوط با سایر علفها و قبل از سایرین می‌روید. ساقه‌های آن زرد پس از چرا خیلی زود مجدداً می‌روید. برگهای آن بدون دم‌برگ و دارای تقسیمات بسیار ریز و باریک و همچنین تقسیمات ثانویه است. به همین دلیل آن را هزار برگ گویند. این برگها پوشیده از کرک می‌باشد. گل‌های آن خیلی کوچک سفید یا مایل به صورتی است و در تابستان به شکل گروهی در انتهای ساقه گل‌دهنده ظاهر می‌شود. در

معارف گیاهی، ج 5، ص: 2

اغلب خاکها رشد می‌کند ولی در زمینهای خشک بهتر می‌روید. بومادران معطر دارای بوی خیلی قوی و طعم گرم و قابض است و اغلب نیز تلخ می‌باشد، به همین دلیل در سوئد گاهی به جای رازک در آبجوسازی به کار می‌رود. در سویس از گل‌های خشک آن مثل چای استفاده می‌کنند و به آن چای سویسی¹ گویند. نوع دیگری چای سویسی در اروپا معمول است و آن مخلوطی از گیاهان معطر و مفید از جمله ارنیکا، بتونیکا²، زوفا³، آرزبه⁴، سیزاب⁵، مریم‌گلی⁶ و اکلیل‌الجبل⁷ است. اینها را باهم دم کرده و می‌خورند، برای تقویت و ضد عفونی معده خیلی مفید است

توضیح: شرح خواص و هویت تمام گیاهان فوق در جلد‌های مختلف این مجموعه آورده خواهد شد.

¹ (1) The Sulse.

² (2) Betoine.

³ (3) Hysope.

⁴ (4) Thym.

⁵ (5) Veronique.

⁶ (6) Sauge.

⁷ (7) Romarin.

گیاه بومادران، در مناطق مختلف امریکا و اروپا و ایران می‌روید. در ایران در دامنه‌های البرز در پلور، اطراف دماوند، قسمت‌های شمالی اوشان و در اشتران کوه و در آذربایجان در اطراف تبریز می‌روید.

ترکیبات شیمیایی

از نظر ترکیبات شیمیایی گیاه دارای اسانس روغنی فرّار و ماده (HCN گلوکوزید) آکیلئین (آشیلئین)^۸ است. گل‌های بومادران دارای اسانس روغنی فرّار و ماده‌ای به نام آزولن^۹ است. بومادران در امریکا مورد بررسی و تجزیه قرار گرفته و از هر گیاه به میزان 0/47 درصد اسانس روغنی به دست آورده‌اند. این گیاه روی خرگوش آزمایش شده و نتیجه به دست آمده نشان می‌دهد که گیاه تا حد ضعیفی دارای خاصیت تب‌بر می‌باشد [G. I. M. P.]. در مطالعه دیگری که بر روی گیاه خشک‌شده

معارف گیاهی، ج 5، ص: 3

انجام گرفته، وجود آکیلئین^{۱۰} و یا آلکالوئیدهای دیگر گزارش نشده است. خاصیت کم کردن فشار خون گیاه در اثر وجود کولین^{۱۱} در آن است. در هر 100 گرم از گل‌های آن 100-12 میلی‌گرم ماده آزولن وجود دارد، به این ترتیب معلوم می‌شود مقدار آزولن در گیاه خیلی متغیر است و در برگ‌های گیاه و پوست ساقه آن خیلی جزئی آزولن یافت می‌شود. اسانس روغنی گیاه دارای 1/5 درصد آزولن است که در مقایسه با ماده گائيازولن^{۱۲} صنعتی خالص اثر فعالی در مورد برخی از انواع بیماری‌های پوستی ندارد. بررسی دیگری نشان می‌دهد که مقدار اسانس در گیاه متغیر و بین 0/85 تا 0/6 درصد تغییر می‌کند. مقدار ماده کامازولن^{۱۳} موجود در اسانس 261-423 میلی‌گرم درصد است و ضمناً در حدود 0/3 درصد نیز ماده کولین دارد.

در بومادران مواد بتونیسین^{۱۴}، نوعی استاچیدرین^{۱۵}، بتائین^{۱۶}، یک باز C^{۱۷}، همچنین آپیزنین آزاد^{۱۸}، یک گلوکوزید از آپیزنین^{۱۹} و گلوکوزیدی از لوتئولین^{۲۰} وجود دارد.

8) Achillein.

9) Azulene.

10) Achilleine.(1)

11) Choline.(2)

12) Guaiazulene.(3)

13) Chamazulne.(4)

14) Betonicine.(5)

15) L -(-)-Stachydrine.(6)

16) Betaine.(7)

17) Base C.(8)

18) Free apigenin.(9)

مواد عامل و مؤثر گیاه بومادران ماتریکارین^{۲۱}، دی‌استیل ماتریکارین^{۲۲} و دو نوع سسکی‌ترین لاکتون^{۲۳} است [S. G. P. I. M. . معمولاً از برگ و گل و گاهی نیز از ریشه بومادران به عنوان دارو استفاده می‌شود.

معارف گیاهی، ج 5، ص: 4

خواص - کاربرد

در هندوستان، گیاه بومادران به عنوان معرق، محرک، تونیک، مقوی و قاعده‌آور تجویز می‌شود معتقدند که برای سرماخوردگی و گرفتگی مجاری تعریق و آغاز تب مفید است.

طبق نظر حکمای طب سنتی ایران بومادران از نظر طبیعت گرم و خشک است.

از برگ و گل و یا ریشه آن به مثابه عامل محرک، ضد هیستری و قاعده‌آور استفاده می‌شود. سابقاً در آلمان، ریشه آن برای کنترل صرع تجویز می‌شده است.

دم‌کرده 10 گرم بومادران در 500 گرم آب جوش قاعده‌آور است و از گرد ریشه آن برای کنترل صرع 4-2 گرم به‌طور گرد می‌خورند. دم‌کرده آن برای تقویت معده، به عنوان بادشکن و در موارد ترش کردن غذا نیز اثر مفید دارد. بومادران مدّر است و در مورد دفع سنگ کلیه نیز مفید است. فشار خون را کاهش می‌دهد. اگر 50 گرم گیاه خشک را در یک لیتر آب ده دقیقه ریزریز بجوشانند و بر روی موضع بواسیر خونی کمپرس کنند، خونریزی را بند می‌آورد. شستن زخمها و شقاق پستان با این جوشانده التیام‌بخش است. چون قابض است، خوردن دم‌کرده آن برای قطع ترشحات مفرط رحم و دفع اخلاط خونی و قطع اسهالهای ساده نیز مفید است. دم‌کرده بومادران علاوه بر موارد فوق برای رفع گاستریت حاد و مزمن، بند آوردن خونروی از بینی، رفع بی‌خوابی، اختلالات بینایی و وجود خون در ادرار مؤثر است. در محافل گیاه‌درمانی امریکا از بومادران برای کاهش قند خون و همچنین در موارد بیماری برایت^{۲۴} استفاده می‌شود.

در مناطق خاور دور از دم‌کرده سرشاخه‌های گلدار بومادران و برگهای آن به عنوان قابض و ضد اسپاسم می‌خورند [پتلو]. خوردن دم‌کرده آن در موارد سرماخوردگی، آرام کردن اعصاب، معالجه کولیک و قطع خونریزی تجویز می‌شود و در عین حال قاعده‌آور است [کلوپن برگ- ورسٹیغ و وان‌استی‌نیس کروزمان].

¹⁹ (10) Glycoside of apigenin.

²⁰ (11) Glucoside of Luteolin.

²¹ (12) Matricarin.

²² (13) Diacetyl matricarin.

²³ (14) Sesquiterpene Lactone.

²⁴ (1) Bright's disease اصطلاحی است که به بیماری مزمن کلیه اطلاق می‌شود. این بیماری غالباً با افزایش آلبومین در ادرار و استسقا همراه است.

سایر مطالعات دانشمندان مراکز مختلف جهان در مورد گیاه بومادران

در افسانه‌های کهن یونان آمده است که در جنگ‌های Trojan، قهرمان داستان ایلیاد هومر، به نام آشیل، برای قطع خونریزی از زخم‌های سربازان از بومادران استفاده می‌کرده است و له‌شده برگ‌های گیاه را در موضع خونریزی می‌گذارده‌اند و حالا در قرن بیستم تحقیقات دانشمندان این اثر بومادران را تایید می‌کند. در تحقیقات جدید علمی که در مورد این گیاه به عمل آمده، روشن شده است که در بومادران موادی وجود دارد که برای قطع خونریزی، کاهش درد، ورم و در نتیجه التیام زخم‌ها و بریدگی‌ها مؤثر است. و در عین حال برای رفع اختلالات هاضمه و تنظیم ترشحات عادت ماهیانه نیز مفید است. هم‌زمان با دوران آشیل، اطبای چینی نیز از بومادران برای معالجه ورم و قطع خونریزی و جلوگیری از ترشحات مفرط و غیر طبیعی عادت ماهیانه و همچنین برای التیام زخم‌های ناشی از گاز گرفتن سگ و گزیدگی مار استفاده می‌کرده‌اند. در مکتب طب «آیورودا» در هند نیز حکمای هندی بومادران را برای معالجه تب تجویز می‌کرده‌اند. در قرن هفدهم میلادی John Parkinson از اطبای معروف آن زمان معتقد بود، اگر له‌شده بومادران داخل بینی در حال خونریزی گذارده شود، خونریزی قطع خواهد شد و طبیب معروف دیگری در آن دوران به نام Nicholas culpeper در یادداشت‌هایش می‌نویسد «مرهمی که از له‌شده برگ‌های بومادران تهیه شود، برای التیام زخم‌ها و قطع خونریزی‌های شدید و رفع ورم و همچنین برای بواسیر مفید است. مهاجران اروپایی بومادران را با خود به امریکای شمالی وارد کردند و این گیاه مورد استقبال سرخ‌پوستان بومی آن دیار قرار گرفت و از آن برای التیام زخم‌ها و سوختگی پوست و در مصارف داخلی برای درمان سرماخوردگی، التهاب گلو، آرتروز، دندان‌درد، رفع بی‌خوابی و سوءهاضمه استفاده می‌کنند.

از نظر التیام زخم‌ها: بومادران شامل مواد شیمیایی متعددی است که معمولاً برای التیام زخم مفید است. از جمله دو ماده شیمیایی Achilleine و Achilletin که عامل انعقاد خون را در محل بریدگی و خونریزی تحریک نموده و موجب قطع خونریزی می‌شوند و مواد دیگری چون Azulene و Camphor (کافور)، Eugenol، Chamazulene، Menthol، Rutin، Quercetin و Salicylic که در این گیاه وجود دارند دارای خاصیت ضد ورم و رفع درد هستند و مواد دیگری چون Tannins و

Terpeniol

و Cineol موجود در آن نیز ضد عفونی‌کننده می‌باشند.

برای رفع سوءهاضمه: بومادران دارای ماده‌ای است که در بابونه نیز وجود دارد که برای آرام کردن عضلات نرم نسوج مجاری هاضمه مفید است و به گیاه خاصیت ضد اسپاسم می‌دهد، ولی به‌رحال خاصیت آرام‌بخشی بومادران در حد بابونه نیست و از آن کمتر است.

از نظر کمک به رفع ناراحتی‌های زنانه: خاصیت ضد اسپاسم بومادران نه فقط برای آرامش عضلات نرم نسوج هاضمه بلکه برای سایر عضلات نرم نظیر عضلات نرم رحم نیز مفید است و در نتیجه به بومادران خاصیت معالجه و رفع گرفتگی رحم و رفع اختلال در عادت ماهیانه می‌دهد.

به عنوان مسکن و آرام‌بخش - در بومادران مقدار جزئی نیز مواد شیمیایی خواب‌آور وجود دارد، به نام Thujone که خواب‌آوری آن در ردیف گیاه شاهدانه است. البته باید توجه شود که ماده Thujone اگر به مقدار زیاد مصرف شود سمی است ولی مصرف بومادران به مقدار مجاز، دارای کمی از این ماده است که سمی نیست.

تحقیقاتی که در هند به عمل آمده نشان می‌دهد که بومادران برای معالجه ناراحتی‌های کبد یا هیپاتیت مفید است.

مقدار مصرف

برای التیام زخم: زخم را تمیز می‌کنند و برگ‌های تازه و گل‌های بومادران را له کرده و روی آن می‌گذارند.

به عنوان مسکن و آرام‌بخش و برای کمک به رفع اختلالات هاضمه و گرفتگی‌های عادت ماهیانه، باید 2-1 قاشق مرباخوری بومادران را در یک پیمانه (220 گرم) آب جوش ریخته 15 دقیقه بخیسانند و تا 3 پیمانه در روز بخورند و چون تلخ است می‌توان با عسل و یا لیمو ترش (بسته به وضع بدن) مخلوط کرد.

به صورت تنطور: باید نصف تا یک قاشق مرباخوری تنطور بومادران را 3 بار در روز خورد.

فرآورده‌های بومادران نباید به کودکان زیر دو سال داده شود و برای کودکان بزرگتر نیز باید از مقدار کم شروع و با توجه به سن کم‌کم تا حد مجاز افزایش داد.

مصرف زیاد بومادران ممکن است رنگ ادرار را قهوه‌ای تیره کند که اشکالی ندارد.

تا به حال در گزارش‌های پزشکی آثار زیان‌بخشی از مصرف بومادران مشاهده

معارف گیاهی، ج 5، ص: 7

نشده است و فقط در مورد اشخاصی که نسبت به گیاه²⁵ Ragweed آلرژی دارند، ممکن است خوردن بومادران در آنها ایجاد حساسیت و خارش نماید. عصاره عاری از Thujone بومادران بعنوان نوشابه طبی توسط سازمان نظارت بر خوراک و دارو در امریکا بی‌ضرر اعلام شده و مصرف گیاه برای کلیه اشخاص بالغ به استثنای زنان باردار و مادران شیرده با نظر کارشناس و پزشک بلامانع می‌باشد بومادران از طریق کاشت بذر یا با تقسیم ریشه در بهار یا در پائیز تکثیر می‌شود. بذر را در زیر پوشش نازکی خاک نرم پاشیده و مرتباً مرطوب نگه می‌دارند تا جوانه بزند معمولاً ظرف 15 روز در اقلیم معتدل جوانه می‌زند و پس از اینکه چند برگه شد نهالها را به فاصله 30 سانتی‌متر تنک می‌کنند. بومادران به آفتاب کامل و خاک با زهکش قوی و قابل نفوذ احتیاج دارد و خوب رشد می‌کند. موقع برداشت بومادران وقتی است که گیاه شکوفه کرده باشد و آنها را باید آویزان کرد تا خشک شوند.²⁶

---

²⁵ (1) ragweed گیاهی است یکساله، علفی، دارای برگهای خیلی تقسیم شده، از جنس Ambrosia که گونه‌ای از آن به نام *A. artemisiifolia* در مکزیک فراوان

می‌رود. این گیاه دارای پولنهایی است که در فصل گل در برخی اشخاص ایجاد حساسیت شدید می‌کند و آثار زیان‌بخشی در بیماری آسم و تب یونجه دارد.

²⁶ میر حیدر، حسین، معارف گیاهی، 8 جلد، دفتر نشر فرهنگ اسلامی - تهران، چاپ: هفتم، 1385 ه.ش.